

KAPADOKYA

Hafıza, Kimlik ve Kültürel Miras

Editör: Meral HAKMAN

KAPADOKYA

Hafıza, Kimlik ve Kültürel Miras

Editör
Meral HAKMAN

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

KAPADOKYA
Hafıza, Kimlik ve Kültürel Miras

Editör
Meral HAKMAN

Yayımlayan
Nezih BAŞGELEN

ISBN: 978-605-396-497-1
Sertifika No: 10459

©2019 Arkeoloji ve Sanat Yayınları Tur. San. Tic. Ltd. Şti.
Hayriye Cad. Cezayir Sok. No: 5/2 Beyoğlu-İstanbul
Her türlü yayın hakkı saklıdır / All rights reserved.
Yayınevinin ve yazarın yazılı izni olmaksızın elektronik mekanik,
fotokopi ve benzeri araçlarla ya da diğer kaydedici cihazlarla
kopyalanamaz, aktarılamaz ve çoğaltılamaz.

Baskı-Cilt: Printcenter
Sultan Selim Mah. Libadeyi Sok. No: 3
4. Levent - İstanbul
Sertifika no: 13779

Kitabevi/Satış Mağazaları

arkeo_{pera}

*Yeniçarşı Cad. No: 66/A
34433, Galatasaray
Beyoğlu-İstanbul
Tel.: 0212 249 92 26*

www.arkeolojisanat.com / info@arkeolojisanat.com

İÇİNDEKİLER

Önsöz	5
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM ARKEOLOJİ

Kapadokya’da Paleolitik Araştırmalar	9
İrfan Deniz YAMAN	

Aksaray Armutlu Çevresi Hammadde Kaynakları Hakkında Ön Rapor	33
İraz Aslı YAMAN, Mustafa YILDIZ, İrfan Deniz YAMAN	

Volkanik Kapadokya’da Neolitiğin Başlangıcı	49
Sera YELÖZER, Nurcan KAYACAN, Mihriban ÖZBAŞARAN, Güneş DURU	

Güvercinkaya’sının Kabartma Betimli Çanak Çömleğinde Sembolizma	83
Işıl DEMİRTAŞ	

Ariarathes Hanedanlığı ve Hellenistik Dönem Kapadokyası Portre Sanatı.....	117
Meral HAKMAN	

Antikiteden 19. Yüzyıla Gelveri Evlerinde Yapı-Mekan-Biçim.....	141
Ebru ŞAHİN MERCİMEK	

İKİNCİ BÖLÜM

TARİH - SANAT TARİHİ

Acemhöyük Buluntuları Işığında Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Aksaray 173

Remzi KUZUOĞLU

Mithridates Savaşları ve Kappadokia Krallığı 201

Salih SOSLU

Aziz Basil'in Amphilochius'a Mektupları Aracılığıyla IV. Yüzyıl Kapadokyasında Sosyal Hayat..... 241

Özlem GENÇ

Orta Çağ Kaynaklarında Kapadokya 267

Züriye ORUÇ

19. Yüzyıl Oryantalist Seyahatnamelerde Bahsi Geçen Kapadokya Bölgesi Hristiyan ve Müslüman Mimari Yapıları Üzerine Bir Değerlendirme 299

Hatice DEMİR

Kapadokya Bölgesi Konut Mimarisi: Ürgüp Konutlarının Yapısal ve Mekansal Özelliklerinin İncelenmesi..... 327

Emine Banu BURKUT

Volkanik Kapadokya’da Neolitiğin Başlangıcı

Sera YELÖZER* - Nurcan KAYACAN** - Mihriban ÖZBAŞARAN*** -
Güneş DURU****

Neolitik Dönem, dünyanın farklı coğrafyalarında farklı şekillerde yaşanmış ve insan topluluklarının yaşam biçimini radikal biçimde değiştirmiş bir süreçtir. Bugün Güneybatı Asya’da Neolitik yaşam biçiminin belirleyici öğeleri içerisinde, bir önceki döneme kıyasla daha geniş bir alana yayılan yerleşmelerin yıl boyu iskan edilmesi, bitkisel besinlerin işlemiden geçirilerek tüketilmeye başlanmasıyla birlikte daha büyük boyutlu ve taşınması zor öğütme taşlarının kullanımının artışı, uzun bir sürecin sonunda belirli tahıl türlerinin ehlileştirilmesi, geniş ölçekli avcılığın yerini aşamalı olarak hayvanların kontrol altında tutulmasına ve bazı hayvan türlerinin evcilleştirilmesine bırakması, ölümlerin yerleşme içerisinde, genellikle mekân içlerine gömülmesi, yerleşmeler/bölgeler arası kimi ortak sembolik öğeler gibi parametreler yer alır. Güneybatı Asya’dan farklı olarak, Meksika’da çeşitli bitkilerin göçer topluluklarca ehlileştirildiği, Çin, Sibiry’a ve Japonya’da avcı toplayıcı göçer toplulukların günümüzden yaklaşık 20.000 yıl önce çanak çömlek kullanmaya başladıkları, Avustralya’da yaşayan avcı toplayıcı topluluklarınsa Avrupalıların kıtaya gidişine dek bu yaşam biçimini sürdürdükleri bilinmektedir (Bar-Yosef, 2017; Mithen, 2003).

Güneybatı Asya’da Neolitik yaşam biçimine geçiş süreci günümüzden yaklaşık 12.000 yıl önce yaşanmaya başlar. Soğuk ve kurak Geç Pleistosen’den daha ılıman koşulların başladığı Erken

* Doktor adayı, İstanbul Üniversitesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, serayelozer@gmail.com

** Dr. Öğr. Gör., İstanbul Üniversitesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, nurcan_kayacan@yahoo.com

*** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, ozbasaranmihriban@gmail.com

**** Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, durugunes@gmail.com

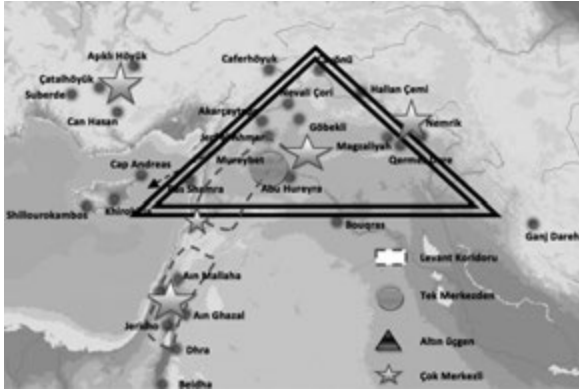
Holosen'e geçiş ile birlikte, yaşanan iklimsel ve çevresel değişikliklerle paralel olarak gelişen bu yeni yaşam biçimi, toplulukların besin elde etme stratejilerinden bilişsel yapılarına, sembolik dünyalarına ve sosyal organizasyon biçimlerine dek birçok dönüşüm içerir. Ancak bu yeni yaşam biçimi, yalnızca toplulukların değişen ekonomik ve ekolojik koşullara karşı bir adaptasyon sürecinin sonucu değildir. Toplulukların yaşam biçiminde meydana gelen—göçer avcı toplayıcıların yerleşik üretimci topluluklara dönüşümü; oluşmakta olan hane halkları ve yeni soy ilişkileri, topluluğun ortak geçmişi üzerinden kurduğu kolektif dünya ile yeni sosyal birimler arasındaki karşıtlık gibi—ok boyutlu değişimlerin sosyal, ekonomik, kültürel, bilişsel ve ideolojik sonuçları bugün "Neolitik" adı verilen yaşam biçiminin kendisidir (Asouti, 2011).

Neolitik terimi, bugün halen akla ilk olarak G. Childe'in (1936) "devrim" metaforunu getirir. Bu benzetmenin arka planında yatan, dönemin arkeolojik araştırmalarının sunduğu kısıtlı verinin ilk yerleşik toplulukları, geçim odaklı topluluklar olarak görmesi ve dahası, söz konusu dönemde dünyayı etkisi altına alan sosyo-politik gelişmelerin arkeolojik yorumlamaya etkisidir (Duru, 2017). Ancak bugün, Güneybatı Asya'da insan topluluklarının söz konusu yaşam biçimini yavaş ve aşamalı olarak benimsemeye başladıkları bilinmektedir. Bu yeni yaşam biçimine geçiş nedenleri ve parametreleri 1960'lı yıllara dek yayılmacı model çerçevesinde tartışılmaktayken, bugün birçok farklı yaklaşım mevcuttur (bu konuda ayrıntılı çalışmalar için bkz. Asouti, 2006, 2011; Baird, 2012; Bar-Yosef, 2017; Esin, 2007; Gebel, 2004; Hodder, 2017; Kuijt ve Goring-Morris, 2002; zbaşaran, 2011; Sterelny ve Watkins, 2015; Watkins, 2017; Zeder, 2009).

Güneybatı Asya'da Neolitik yaşam biçiminin ortaya çıkışına dair yaklaşımlar

Neolitik yaşam biçiminin ortaya çıkışı uzun bir süre tipolojik benzerlikler üzerinden farklı yerleşimler/bölgeler arasında kültürel ve etnik ilişkiler kurularak açıklanmaya çalışılmıştır. Kültürel değişimin g ve difüzyon yoluyla gerçekleştiğini savunan gelenek-

sel görüşe göre Güneybatı Asya'da Neolitik yaşam biçimi ilk kez bir “çekirdek” bölgede ortaya çıkmış ve buradan önce söz konusu çekirdek bölgenin periferisi olarak tanımlanan, etrafındaki “ikincil” bölgelere ve ardından göçlerle uzak bölgelere yayılmıştır. Bu bağlamda, uzunca bir süre araştırmaların temel sorunsalı öncelikle Neolitik yaşam biçiminin “kökenlerini” aramak olmuştur. Bu atmosferde, 1960'lı yıllarda, R. Braidwood ve ekibi Zagros Dağları'nın eteklerinde Neolitik toplulukları aramaya başlar (Braidwood ve Howe, 1960). Bu çalışma, bölgede soruna yönelik, sistematik ve disiplinler arası ilk çalışmadır. Aynı dönemde Kenyon'un (1957) Güney Levant'ta Jericho'da yürüttüğü çalışmalar ile birlikte bölge, besin üretiminin ve köy yaşamının doğduğu “çekirdek bölge” olarak tanımlanmaya başlamıştır. Bugün halen kullanılmakta olan terminoloji de Kenyon'ın başta Jericho olmak üzere, Güney Levant'ta İlk/Erken Neolitik Dönem çalışmalarından yola çıkarak, önerdiği ayrıma dayanmaktadır¹.

Şekil 1. Neolitik yaşam biçiminin ortaya çıkışına dair önerilen modeller (Harita: Duru, 2013, s. 323)

- 1 Kenyon, Neolitik Dönemi iki ana evreye ayırır: Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem (*Pre-Pottery Neolithic*) ve Çanak Çömlekli Neolitik Dönem (*Pottery Neolithic*). Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem ise PPNA (MÖ. yak. 10.500-9200) ve PPNB (Erken PPNB: MÖ. yak. 9200-8300 ve Orta PPNB: MÖ. yak. 8400-7500) olmak üzere kendi içinde iki evreye ayrılmaktadır. İlerleyen yıllarda, bölgede artan çalışmalar neticesinde PPNC (MÖ. yak. 7500-6000) olarak adlandırılan bir evre daha tanımlanmıştır. Bu dönem kimi araştırmacılarca Final PPNB, Geç PPNB veya Geç Neolitik olarak da adlandırılmaktadır (Asouti, 2006, Kuijt ve Goring-Morris, 2002).

Kültür-tarihçi yaklaşımın “köken” ve “çekirdek bölge” arayışı ile yön bulan araştırma sorunsallarının yanı sıra, Neolitik Dönem’de çağdaş toplumlar arasında maddi kültür öğelerinde görülen ortaklıklar “Neolitik Paket” kavramı ile açıklanmaya çalışılmıştır (Şekil 1; Özdoğan, 2014; Pérles, 2001). Bu ortaklıklar toplumların yaşam biçiminin ekonomik, sosyal ve sembolik yanları ile ilişkilidir. Benzer bir yaklaşım, Cauvin’in (2000) “sembolik devrim” argümanında da takip edilebilir. Cauvin, PPNB’de toplumların sosyal, kültürel ve bilişsel açıdan “gelişkinliğinin” kökenlerinin, Fırat ve Dicle havzalarında PPNA Dönemi toplumlarında yattığını belirtir. PPNB kültürünün baskın sembolik öğeleri bölgeler/yerleşimler arasında yayılım göstermiş, bu öğeler, ekonomik ve kültürel açıdan çağdaş toplumlarca benimsenmiştir. Bu yaklaşım, “kültürel etkileşim alanları” kavramını da doğurmuştur (Bar-Yosef ve Belfer-Cohen, 1989; “PPNB Etkileşim Alanı” kavramının bir eleştirisi için bkz. Asouti, 2006).

Yerleşmeler arası benzerliklere ve ortaklıklara karşıt olarak, Neolitik toplumların yaşam biçimlerinde bölgesel ölçekte gözlemlenen farklılık ve çeşitlilik, Neolitik yaşam biçiminin açıklanması adına yeni teorilerin ortaya koyulmasını sağlamıştır. Bu bağlamda önerilen “çok bölgeli Neolitikleşme” modeli (Gebel, 2004) yerel Neolitik kültürlerin karakteristik özelliklerini anlamayı hedeflemiş; “köken bölgeleri” anlayışının aksine, Neolitik Dönemi farklı bölgelerde birbirinden bağımsız şekilde meydana gelen, yaşanan ve gelişen yerel Neolitik yaşam biçimlerinin oluşturduğu bir “mozaik” olarak ele almıştır. Kültür-tarihçi yaklaşımın insan toplumlarının kendilerine özgü yaşam biçimlerini, özgün tercihlerini ve çeşitliliğini açıklamak adına yetersiz kalan yaklaşımının karşısında çok bölgeli Neolitikleşme modeli, bu yeni yaşam biçimi ile birlikte meydana gelen değişimlerin sosyal, kültürel, ekonomik ve bilişsel bağlamlarının daha derinlikli anlaşılabilmesini sağlamak adına elverişli olmakla birlikte, yöntemsel olarak yine tipolojik analogilere dayandığı ve fazlasıyla tanımsal olması nedeniyle yine eleştirilmektedir (Asouti, 2011).

Sosyal-antropolojik yaklaşımlardan da beslenerek, Hodder'ın Neolitik yaşam biçiminin ortaya çıkışı ve uzun vadeli sonuçlarına dair önerisi ise "dolanıklık" teorisinde karşılık bulmuştur. Hodder'a (2017) göre Epipaleolitik Dönem ile birlikte karmaşılaşmaya başlayan insan-şey arasındaki ilişki, süreç içerisinde gittikçe daha da karmaşılaşmaya devam eder. Bu öneri, tarımın başlangıcı ve ilişkili maddi kültür öğeleri üzerinden örneklendirilmektedir ve yerleşiklik, insan-maddi kültür arasında gittikçe karmaşılaşan bir ilişkiler ağının "niyet-dışı bir sonucu" olarak karşımıza çıkar (Hodder, 2017). Bir "devrim" veya radikal bir kırılma olmanın aksine, Güneybatı Asya Bölgesi'nde Neolitikleşme, uzun ve yavaş bir süreç olmuştur. Watkins (2017) de Neolitikleşmeyi uzun, başlangıç nüvelerinin Üst Paleolitik Döneme dek takip edilebildiği bir süreç olarak ele alır ve sorunun insanın uzun bir sürece yayılan biyo-kültürel evrimi bağlamında değerlendirildiğinde anlaşılabilceğini önerir (Sterelny ve Watkins, 2015). Buna göre, insan toplulukları süreç içerisinde doğal çevre ortamlarına, bitki ve hayvan türlerine etki etmiş ve bu etki çeşitli bitki ve hayvan türlerinde biyolojik değişimler ile sonuçlanmıştır; ancak bununla birlikte toplulukların kendisi de bireysel ve kolektif ölçeklerde bu değişimden biyolojik ve kültürel olarak etkilenmiştir. Bu bağlamda Neolitikleşme süreciyle birlikte topluluklar yarattıkları yeni yaşam biçimi ile bir bilişsel-kültürel niş oluşturmuş, bu yeni dünyanın içerdiği ortak sembolik öğe ve davranışların, yeni sosyal birimlerin ve kuralların, kültürel kodların paylaşılabildiği bir ortam yaratılmış, bu şekilde ise yeni yaşam biçiminin jenerasyonlar arası aktarımı mümkün hale gelmiştir (Watkins, 2017).

Güneybatı Asya bölgesi genelinde baktığımızda, Neolitik yaşam biçimini karakterize eden parametrelerin topluluklarca bir anda ve toplu halde benimsenmediği görülür. Bu durum, yeni yaşam biçimini toplulukların kendi tercihleri, ihtiyaçları, tecrübeleri doğrultusunda şekillendirdiklerini ortaya koyar. Bugün gelinen noktada, kültür-tarihçi yaklaşımın önerdiği, ortak öğelerin bir "çekirdek" bölgeden diğerine, göçlerle ve bir bütün halinde "yayıldığı" görüşünün aksine, bu ortak öğeleri oluşturan dünya,

Neolitik yaşam biçiminin ve ardındaki bilişsel, kültürel, sembolik, sosyal, teknik dünyanın materyal kültüre yansımalarının bir bütün olarak ele alınması ile anlaşılabilir. Nitekim bölgeler/topluluklar arası etkileşimin bir sonucu olarak kimi öğelerin aynı anda farklı coğrafyalarda görülüyor olmasına karşın, bu öğeler form, yapım tekniği ve en önemlisi arkeolojik bağlam açısından yerel özgünlüklere sahiptir. Dolayısıyla, Neolitik yaşam biçiminin anlaşılması adına, toplulukların gerek tekil olarak kendi iç dinamiklerinin çözülmesi gerekse bölgesel ölçekte birbirleri ile ilişkilerinin anlaşılması önemlidir.

Neolitikleşme sorununun en yoğun araştırıldığı Levant bölgesinde, Güney Levant'ta Geç Epipaleolitik Dönemde yarı-yerleşik ve tahıl hasadı yapan Natuf ve hemen takip eden dönemde kalıcı yerleşmeler kuran PPNA topluluklarının varlığı, uzun bir süre kuzeyde, Fırat ve Dicle havzalarında yerleşik ve tarımcı toplulukların ortaya çıkışının Güney Levant etkili olduğu görüşünün savunulmasına neden olmuştur. Fakat Anadolu'da Epipaleolitik yerleşmelerin saptanmasının güçlüğü, söz konusu yerleşmelerin ve buluntu yerlerinin, alüvyal dolgular altında kalmış olması, erozyon sorunları ve geç dönemlerde aynı alanların yeniden iskanı sonucu meydana gelen tahribat ile ilişkilidir (Benz ve diğerleri, 2015; Duru, 2018; Duru ve Kayacan, 2018). Bu durum, yüzeyde Epipaleolitik buluntu yerlerinin tanımlanmasında güçlükler yaratmaktadır. Nitekim öncelikle Qermez Dere (Aurenche, 1981), Nemrik (Kozłowski ve Kempisty, 1990), Abu Hureyra (Moore, Hillman ve Legge, 2000) ve Dederiyeh (Nishiaki, Kanjo, Muhesen ve Akazawa, 2011) gibi daha kuzeyde yer alan Geç Epipaleolitik ve PPNA yerleşmelerinin, ardından Fırat ve Dicle havzalarında Körtik Tepe (Benz ve diğerleri, 2015; Özkaya ve Coşkun, 2011), Hallan Çemi (Rosenberg, 2011a), Demirköy (Rosenberg, 2011b), Gusir Höyük (Karul, 2011), Hasankeyf Höyük (Miyake ve diğerleri, 2012) ve Göbekli Tepe (Schmidt, 2011) gibi ilk yerleşik avcı toplayıcılara ait yerleşme ve özel alanların ve Toroslar ile Orta Anadolu platosunda Geç Epipaleolitik Dönemde kullanım görmüş mağara ve kaya sığınaklarının kazısı ve tespiti ile birlikte

(bkz. Direkli Mağarası, Erek, 2012; Öküzini ve Karain Mağaraları, Kartal, 2003; Pınarbaşı B kaya sığınağı, Baird ve diğerleri, 2013), Geç Epipaleolitik/PPNA yaşam biçimi tartışmaları tekrardan gündeme oturmuştur.

Güney Levant'tan Orta Anadolu'ya dek mevcut tablo, Epipaleolitik Dönemle birlikte insan topluluklarının yaşam biçiminin, takip eden İlk/Erken Neolitik Dönemde tamamlanacak şekilde değişmeye başladığını, toplulukların bu dönemde hareketli ve yoğun etkileşim içerisinde olup, materyallerin, tekniklerin ve olasılıkla fikirlerin, bilginin karşılıklı paylaşımına dayalı bir sosyal ilişkiler ağı kurduklarını ve bu yoğun etkileşimin, Neolitik yaşam biçiminin oluşumunda etkili olduğunu göstermektedir.

Volkanik Kapadokya²: Özgün Bir Neolitikleşme

Epipaleolitik Dönemden itibaren görülen bölgeler arası geniş etkileşime karşın, Orta Anadolu platosunun ilk yerleşik toplulukları özgün bir Neolitikleşme sürecine işaret eden veriler sunar. Bölgede ilk olarak 1950'li yıllarda J. Mellaart'ın gerçekleştirdiği yüzey araştırması ve takip eden dönemde Çatalhöyük'te gerçekleştirilen kazılar ile birlikte (Mellaart, 1967) başlayan araştırmalar, 1964-65'te I. Todd'un gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları (Todd, 1980), Konya Ovası, Göller Bölgesi ve Niğde'de Can Hasan (French, Hillman, Payne ve Payne, 1972), Suberde (Bordaz, 1969), Er Baba (Bordaz ve Bordaz, 1982), Hacılar (Duru, 2007), Köşk Höyük (Öztan, 2007), ardından Kapadokya'da, Aşıklı Höyük'te önce U. Esin (Esin ve Harmankaya, 1999, 2007), 2006 yılından itibaren ise yenilenmiş bir ekip ve metodoloji ile M. Özbaşaran başkanlığında sürdürülen (Özbaşaran, Duru ve Stiner, 2018) kazı ve araştırma çalışmaları ile Musular'da gerçekleştirilen kazılar (Duru ve

2 Tarihi adıyla Kapadokya olarak anılan bölge, Orta Anadolu Bölgesi'nin yaklaşık doğu yarısından Malatya'ya kadar uzanan bölgeyi kaplar. Batıda, Tuz Gölü ile sınırlanan kesimin volkanik yapısı doğudan farklıdır; dolayısıyla Volkanik Kapadokya terimi ile işaret edilen bölge, Orta Anadolu Bölgesi'nin yaklaşık doğu yarısı, Kapadokya Bölgesi'nin ise en batı kesimidir.

Özbaşaran, 2005), Konya Ovası'nda Boncuklu ve Pınarbaşı'nda gerçekleştirilen araştırmalar (Baird, 2007; Baird, Fairbairn, Martin ve Middleton, 2012; Baird ve diğerleri, 2013, 2018; Watkins, 1996) ve Çatalhöyük'te başlayan yeni dönem araştırmaları (Hodder, 2014) ile devam etmiştir (Orta Anadolu'da Neolitik Dönem araştırmalarının bir tarihçesi için bkz. Özbaşaran, 2011).

Orta Anadolu'nun doğusunda, Kapadokya'da yer alan Göllüdağ obsidiyen kaynakları çevresinde bulunan Alt Paleolitik Dönem el baltaları ve yongaları, Orta Paleolitik Döneme tarihlenen *Levallois* aletler ve Suriye'de Yabroud II kaya sığınağında bulunmuş Göllüdağ obsidiyeninden üretilmiş aletler (Frahm ve Hauck, 2017; Slimak ve Dinçer, 2007; Slimak ve diğerleri, 2008) Alt Paleolitik Dönemden itibaren bölgenin hammadde temini için sıklıkla, yerel ve uzak mesafelerde yaşayan insan topluluklarının ziyaret edildiğini göstermektedir. Yine Göllüdağ'da yer alan Kaletepe obsidiyen atölyesinde gerçekleştirilen çalışmalar (Balkan-Atlı ve Binder, 2001), MÖ. 8300 civarında Levant ve Orta Fırat'ta yaşayan uzman yontucuların belli zamanlarda bölgeye geldiğini, kendi kültürlerine ait yongalama teknikleri ile ürettikleri dilgi/dilgicikleri Levant, Orta Fırat ve Kıbrıs gibi uzak mesafelere götürdüklerini ortaya koymuştur (Binder, 2002). Kapadokya yerleşmelerinden bilinen yerel metot ve teknikler ile üretilmiş aletler ise Göllüdağ obsidiyen atölyelerinden geniş bir coğrafyaya yayılım gösteren bu üretimler ile tümüyle farklı özellikler taşır (Balkan-Atlı, 2003; Binder ve Balkan-Atlı, 2001).

Kapadokya, Geç Miyosen'de başlayan ve Kuvaterner'e dek devam eden volkanik faaliyetler sonucunda oluşan obsidiyen ile andezit, bazalt, tüf, jips gibi çeşitli hammadde kaynakları açısından oldukça zengin bir bölgedir. Bozkır hakimiyetindeki bölgede ağaç ve bitki türlerinde ise zaman içinde çeşitlenme ve yaygınlaşma açısından Erken Holosen ile birlikte artış görülür. Akgöl ve Acıgöl polen analizlerinden alınan sonuçlar, bölgede yaklaşık 14 bin yıl önce pelin otları (*Artemisia*), ıspanakgiller (*Chenopodiaceae*) ve meşe (*Quercus*) ağaçlarının bulunduğunu göstermektedir. Günümüzden yaklaşık 12 bin yıl önce ise artan nemli iklimsel

koşullara paralel olarak Hasan Dağı, Karadağ ve Karacadağ yamaçlarında huş (*Betula*), servi (*Cupressaceae*) ve sedir (*Cedrus*) ağaçları yetismeye başlamıştır. Yağışlı ve sıcak iklim koşulları altında, bölgenin ilk yerleşik topluluklarının ortaya çıkmaya başladığı MÖ. 9. bin yıl ortalarından itibaren ise meşe ve ardıç (*Juniperus*) gibi ağaç türleri artış göstermiş ve ayrıca fındık (*Corylus*), gürgen (*Carpinus orientalis*), kızılâğaç (*Alnus*), kayacık (*Ostrya*) gibi yeni türler de yetismeye başlamıştır. Dağlık, ovalık alanlar ve bitki türleri ile çeşitlilik sahibi bu coğrafya, yabani sığır (*Bos primigenius*), atgiller (*Equus ferus*), yabani domuz (*Sus scrofa*), geyikgiller (*Cervus elaphus*, *Capreolus capreolus*, *Dama dama*), yabani keçi (*Capra aegagrus*) ve yabani koyun (*Ovis orientalis*) gibi hayvan türlerine de ev sahipliği yapar (Bottema ve Woldring, 1984; Roberts, 2014; Stiner ve diğerleri, 2014; Woldring ve Bottema, 2001/2002). Bu nitelikleri ile Kapadokya, Orta Anadolu Platosu içerisinde kültürel ve ekolojik bir niş niteliğindedir. Ham madde kaynakları, yine volkanizmanın beslediği alüvyal ve killi-kalkerli ovalar, İhlara Vadisi gibi mikro habitatlar ile bölge, Geç Pleistosen ve Erken Holosen’de insan topluluklarının dolaşım alanlarına ve yer seçimlerine etki etmiştir (Esin, 1998; Tuncel, 1998; Kuzucuoğlu, 2002; Özbaşaran, 2011).

Volkanik Kapadokya’da Neolitik Öncesi

Konya Ovası’nda yer alan Pınarbaşı B kaya sığınağı, kısa süre öncesine dek Orta Anadolu’da bilinen tek Epipaleolitik Dönem buluntu yerini temsil etmekteydi. Bölgenin doğusunda, Kapadokya kesiminde ise yine kısa bir süre öncesine dek bilinen en eski topluluk, MÖ. 9. bin yıl ortalarında Melendiz Nehri kenarında yerleşen Aşıklı Höyük sakinleriydi. Bu bağlamda, Kapadokya’da yerleşik yaşama geçiş sürecini hazırlayan dinamiklerin neler olduğu, Aşıklı’da bir araya gelerek yaklaşık bin yıl boyunca birlikte yaşayan ve bu yeni yaşam biçiminin oluşumu sürecinde yavaş ve aşamalı olarak birçok dönüşümü tecrübe eden topluluğun kalıcı bir yerleşme kurması ile sonuçlanan sürecin kültürel altlığının ne olduğu soruları kısa bir süre öncesine dek cevapsızdı.

Şekil 2. Orta Anadolu Epipaleolitik/Neolitik öncesi ve İlk/Erken Neolitik Dönem yerleşmeleri ve buluntu yerleri (CAPs Projesi Arşivi)

Dahası, bölgede çağdaşı yerleşim ve buluntu yerlerinin varlığına karşın Aşıklı, boyutu ve uzun süreli iskanı ile özgün ve yalnız bir yerleşmeyi temsil etmekteydi. Dolayısıyla, Aşıklı'nın bölgedeki çağdaşları ile kültürel etkileşiminin niteliği ve boyutları ve Aşıklı öncüleri cevapsız kalan diğer soruları oluşturmaktaydı.

Bu sorunsallar doğrultusunda 2016 yılında Nurcan Kayacan (İstanbul Üniversitesi, Dr.), Güneş Duru (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Dr.), Mihriban Özbaşaran (İstanbul Üniversitesi, Prof.) ile Nigel Goring-Morris (*Hebrew University of Jerusalem*, Prof.) tarafından başlatılan sistematik yüzey araştırması (CAPs³) sonucunda Melendiz Nehri kollarında, Karasu Havzası ve Ihlara Vadisi teraslarında Aşıklı Höyük öncesine tarihlenebilecek nitelikte buluntu ve yerleşim yerleri saptanmıştır (Şekil 2). Elde edilen ilk sonuçlar, bölgede özellikle Tuz Gölü Platosu ile Kapadokya Platosu arasında konumlanan Karasu Havzası ve Ihlara Vadisi'nde Epipaleolitik özellikli toplulukların varlığını ortaya koymuştur. Ka-

3 *Cappadocia Prehistoric Survey.*

rasu Havzası'nda yer alan Pınarlı kaya sığınağı, İhlara Vadisi'nde Çat mevki ve Aksaray'ın Sevinçli Kasabası'nın güneyinde yer alan İğdeli mevkiinden elde edilen veriler, söz konusu toplulukların volkanik arazide, su kaynaklarına yakın yerlerde, yamaçlar, yüksek kayalık alanlar ve doğal kaya sığınakları önündeki terasları yaşam alanı olarak tercih ettiğini göstermektedir. Obsidiyen tırnak kazıyıcı, kalem, verrev budanmış, sırtlı, uçlu dilgicikler ve nadiren görülen yarımaylardan oluşan mikrolit endüstrisi ile aynı alet tiplerinin dilgi üzerine yapılmış çeşitleri, söz konusu buluntu alanlarını karakterize eden alet tipleridir. MÖ. 9. bin yıl ve sonrasında ise, topluluklar sulak alanlara yönelmiş, göl ve nehir kenarlarında yerleşik yaşamı deneyimlemeye başlamışlardır (Duru, 2018; Duru ve Kayacan, 2018).

MÖ. 9. bin yılın ikinci yarısı: ilk yerleşikler

Aşıklı topluluğu, MÖ. 9. bin yıl ortalarında, Melendiz ve Hasan Dağı eteklerinden doğan Melendiz Nehri kıyısında yerleşik yaşam biçimini deneyimlemeye başlayan bir topluluktur (Şekil 3). Aşıklı'nın ilk sakinlerinin yaşam biçimi, geniş ölçekli avcı toplayıcılık, küçük ölçekli tarımsal faaliyetler, mikrolit aletler, kaynak kullanımında çeşitlilik ve farklı bölgeler ve topluluklar ile etkileşim gibi özellikler sergiler. İlk yerleşikler, yabani koyun/keçi, yabani sığır (*Bos primigenius*), geyikgiller (Cervidae), yaban domuzu (*Sus scrofa*), tilki (*Vulpes vulpes*), tavşan (*Lepus capensis*), kaplumbağa (*Testuda graeca*), kurbağa (*Emys/Mauremys* sp.), kirpi (*Erinaceus* sp.), keklik kuşu (*Alectoris chukar*), su kuşları ve nehir balıkları (*Cyprinidae*) gibi çeşitli hayvanları avlayan, çitlembik (*Celtis tournefortii*), fıstıkgiller (*Pistachia*), yabani badem (*Amygdalus*) mercimek (*Lens orientalis/culinaris*), bezelye (*Pisum sativum*), kara burçak (*Vicia ervilia*), yabani buğday, arpa gibi yemiş, meyve, baklagil, yabani bitki ve tahıl türlerinin toplayıcılığını yapan bir topluluktur; ehlileştirilmiş emmer ve einkorn buğdayı kalıntıları ise küçük ölçekli hasat faaliyetlerine işaret etmektedir (Ergun, 2016; Ergun, Tengberg, Willcox ve Douché, 2018; Stiner ve diğerleri, 2014; Stiner, Bailey, Christidou ve Munro, 2018).

Şekil 3. Aşıklı Höyük ve çevresi, genel görünüm (Fotoğraf: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi)

MÖ. 9. bin yılın ortalarında yerleşim dokusu, toprağa yarı gömük, oval planlı, duvarları kerpiçten yapılmış binalar ve bu binalar arasında konumlanan açık alanlar ile karakterizedir (Şekil 4). Bina tabanları kireç katkılı sıkıştırılmış toprak tabandır ve sık sık yeniden sıvanmıştır. Binalar, aynı konumda en az iki kez yenilenmiş, kullanımlarının ardından ise çöplük olarak yeniden işlevlendirilmişlerdir. Mekân içlerinde toprağa sığ bir çukur açılarak inşa edilen, tabanı çaytaşları ile döşeli yuvarlak biçimli, çevresi kille sıvalı ocaklar, öğütme taşları, direk yerleri ve çukurlar bulunur. Ölüler de mekân içlerinde, bina tabanlarına açılan çukurlar içerisinde, *hocker* pozisyonunda gömülmüştür. Topluluk, MÖ. 9. bin yılda ölülerin yanına herhangi bir eşya bırakmaz—bu uygulama, yerleşmenin geç evrelerinde değişim geçirecektir.

Boyutu ve yapı öğeleri bağlamında bir bina, çağdaşlarından farklılık gösterir (Şekil 5). Bina aynı konumda 6-7 kez duvar ve tabanlarıyla yenilenmiştir. Taban sıvası her yenileme evresinde

Şekil 4. MÖ 9. bin yıl ortası, Aşıklı Höyük, binalar ve açık alanlar (Fotoğraf: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi)

defalarca yenilenmiş ve tamir edilmiştir. Bina içinde, mekânın güney yarısında, dörtgen formlu, büyük, aynı konumda en az iki kez yenilenmiş bir ocak yer alır. Mekânın kuzeyinde, yine aynı konumda en az iki kez yenilenmiş bir seki ve mekânın genelinde çok sayıda, farklı boyutlarda çukurlar yer alır (Özbaşaran, Duru ve Uzdurum, 2018). Taban sıvasından alınan örnekler, mekânın kuzeyinde, özellikle sekinin hemen önündeki alanda tabanın mekân genelinden daha fazla sıvandığını, güneyde, özellikle ocak çevresinde ise mekân içi faaliyetlerin yoğunlaştığına işaret eder (Kalkan, 2017). Yabani bitki tohumları ve bitki kısımları baskın olmak üzere arkeobotanik kalıntılar mekânın güneyinde, ocak çevresinde niceliksel olarak daha yoğundur (M. Ergun, kişisel görüşme). Mekânın kuzeyinde yer alan sekiye açılmış bir çukur içerisinde ise çoğunlukla yabani sığırın arka bacağına ait, olasılıkla besin hazırlığı amacıyla ezilmiş ve kırılmış durumda çok sayıda hayvan kemiği bulunmuştur (H. Buitenhuis, kişisel görüşme). Malzeme dağılımı ve bunların niceliksel özellikleri mekânda bitkisel ağırlıklı olmak üzere, besin hazırlığı faaliyetlerine işaret eder. Bina, aynı alanda defalarca yenilenmiş olmasının yanı sıra,

Şekil 5. MÖ. 9. bin yıl sonları, Aşıklı Höyük oval planlı kerpiç duvarlı yapıları (Plan: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi)

yapı öğelerinin konumu, yenileme evreleri ve mekân kullanımı bağlamında da devamlılık içerir. Sekili olması, ocağın boyutu, mekân içerisinde alan kullanımı ve faaliyet farklılıklarına işaret eden gözlemler, binanın boyutu, barınmadan farklı bir amaçla, olasılıkla toplu halde yapılan yemek hazırlığı ve ortak tüketim (?) için kullanıldığını düşündürür.

Kerpiçten inşa edilmiş toprağa yarı gömük binaların yanı sıra, ahşap dikmelerin aralarının sazlar ile örülmesi ve kille sıvanması tekniğiyle inşa edilmiş kulübe benzeri yapılar da en erken evrelerde çeşitli faaliyetlerin mekânı olmuştur. Bu yapılar, olasılıkla barınaklardan farklı işlevlendirilmiştir ve kullanımları bir yangın ile sona ermiştir. Mikro ve makro arkeobotanik kalıntılar, mikromorfoloji ve toprak kimyası analizleri, bu mekânların nasıl işlevlendirildiği sorusuna cevap sunmaktadır. Yapıların birinde tanımlanan, mekânın tümüne yayılmış durumda birikmiş *in situ* hayvan dışkısı tabakaları, burada uzun süre hayvan tutulmuş olduğunu gösterir (Kalkan ve Özbal, 2018; Mentzer, 2018; Özbaşaran, Duru ve Uzdurum, 2018). Arkeozoolojik araştırmalar sonucunda da koyun/keçi eklemlerinde uzun süre aynı lokasyonda tutulmaya bağlı patolojiler saptanmış, ayrıca genç ve erkek koyun/keçiler erişkin dişilere kıyasla daha yoğun bir şekilde tüketilmiştir. İzotop analiz sonuçlarıyla da desteklendiği gibi tüm arkeozoolojik ve jeoarkeolojik veriler bir arada değerlendirildiğinde, Aşıklı'da koyun/keçinin en erken evrelerden itibaren kontrol altında tutulmaya başladığı görülür (Buitenhuis ve diğerleri, 2018; Peters ve diğerleri, 2018; Stiner ve diğerleri, 2014, 2018; Zimmermann, Pöllath, Özbaşaran ve Peters, 2018).

Kulübeler ve toprağa yarı gömük barınakların çevresinde yer aldığı açık alanlar, pişirme çukurları, hayvan kemikleri, obsidiyen aletler ve çeşitli buluntuların dağılımı ve yanı sıra aletler üzerinde gerçekleştirilen iz analizlerinin önerdiği üzere yabani bitki ve hayvanları kesme, parçalama, işleme gibi çeşitli günlük faaliyetlerin gerçekleştirildiği, çok-işlevli alanlardır (Astruc, 2018; Duru, 2013; Özbaşaran, Duru ve Uzdurum, 2018; Stiner ve diğerleri, 2018).

MÖ. 9. bin yıl ortalarından MÖ. 8. bin yılın başına kadarki erken evrelerde Aşıklı topluluğunun hareketliliğini, diğer bölgeler, yerleşmeler ya da gezici, göçer gruplar ile etkileşimini gösteren çeşitli öğeler bulunmaktadır. Bunlar içerisinde, *Tritia gibbosula* (eski adıyla *Nassarius gibbosulus*, bkz. Galindo, Puillandre, Utge, Lozouet ve Bouchet, 2016), *Columbella rustica* ve *Conus mediterraneus* türü Akdeniz kabuklarından yapılmış boncuklar, bölgeye yabancı emmer buğdayı, az sayıda olmakla birlikte hammaddesi ve teknolojisi ile Doğu Anadolu'dan geldiği bilinen aletler, benzer örnekleri Orta Fırat PPNB yerleşmelerinden bilinen, atgiller familyasına ait bir hayvanın parmak kemiğine form verilmiş antropomorfik bir nesne gibi örnekler yer alır (Astruc 2018; Christidou, Coqueugniot ve Gourichon, 2009; Kayacan ve Altınbilek-Algül, 2018; Yelözer, 2018).

Aynı dönemde yakın çevrede Aşıklı çağdaşı diğer gruplara baktığımızda, Göllüdağ'da Kaletepe obsidiyen işliğinde Levant kökenli deneyimli ustaların varlığı görülür. Aşıklı'ya yaklaşık 30 km uzaklıktaki Göllüdağ obsidiyen kaynakları, yukarıda da vurgulandığı gibi, bölge içi ve dışı topluluklarca Alt Paleolitik Dönemden beri kullanımdaydı. Aşıklı topluluğunun, aynı hammadde kaynağını tercih etmesine rağmen bin yıla yakın iskân tarihi boyunca Kapadokya ile Yakındoğu arasında sürmekte olan obsidiyen alışveriş ağına girmemeleri, Kaletepe obsidiyen işliğindeki ustalardan naviform biçimli yongalama metodunu ve baskı teknolojisini öğrenip, benimsememeleri topluluğun toplumsal davranış açısından ilginçtir.

Aşıklı'nın çağdaşı bir başka topluluk, Karasu havzasında Balıklı Göl'ün hemen yakınında, CAPs yüzey araştırması projesi kapsamında saptanan Balıklı yerleşmesidir. İş makinalarının gerçekleştirdiği tahribatın ardından 2018 yılında Aksaray Müzesi başkanlığında kurtarma kazıları başlatılmıştır. İlk sezon sonunda alınan sonuçlar, Balıklı topluluğunun mimari ve ölü gömme uygulamaları açısından Aşıklı'dan tümüyle farklı uygulamalara sahip olduğudur. Oval planlı ve üst üste birkaç kez yenilenmiş duvar ve tabanlarıyla mimaride devamlılık benzer bir olgu olmakla birlik-

te barınaklar taş duvarlarla yapılmıştır. Birden fazla bireyin, yassı balta, kemik aletler ve ok gibi buluntularla birlikte bina yapımından hemen önce bina altlarına gömülmesi, Aşıklı ölü gömme uygulamalarından çok farklıdır. Çok kısıtlı alanda yürütülmekte olan çalışmalara rağmen, binaların üst yapı örtüsünün organik malzemeden inşa edilmiş olduğu söylenebilir.

Balıkli yontmataş aletleri üzerinde gerçekleştirilen makroskopik renk ve doku analizleri, obsidiyenin çoğunlukla Göllüdağ ve ikinci olarak da Nenezi Dağ kaynaklarından temin edildiğini göstermektedir. Ayrıca, kırmızı-kahve, siyah opak ve siyah kırçılı olmak üzere, farklı özelliklerde obsidiyen çeşitleri de mevcuttur. Yontmataş aletler içerisinde geometrik olmayan mikrolit olarak tanımlanabilecek budanmışlar, deliciler, dişliler ve sırtı dilgicikler yer alır (Duru ve Kayacan, 2018). Balıklı mikrolit aletleri, Güney Levant'tan bilinen mikrolit endüstrisinden farklı olarak tipik geometrik mikrolitleri yansıtmamaktadır ki bu durum Aşıklı ile de benzeşmektedir (Kayacan, 2018, s. 47). Mikrolit aletler haricinde ise okuçları, saplı ve tek omuzlu/kanatlı formları ve uç bitim kısmında görülen mikro-kalem kırılma izi ile teknik olarak, Fırat Havzası'nda yer alan Cafer Höyük yerleşmesinden bilinen okuçları ile benzerlik gösterir (Cauvin, Aurenche, Cauvin ve Balkan-Atlı, 2011).

Balıkli'yı iskân eden avcı toplayıcı topluluğun beslenme ve günlük yaşamında ilk gözlemlere göre yabani sığır (*Bos primigenius*) ve tavşan (*Lepus capensis*) baskın biçimde yer alır (Munro, 2018). Bitkisel beslenmede ise emmer buğdayı (*Triticum turgidum* subsp. *dicoccum*), hodangiller (Boraginaceae), çitlembik (*Celtis*), arpa (*Hordeum*) ile çeşitli yemiş ve meyve türleri yer alır (Ergun, 2019).

Bu özellikleriyle Balıklı, Aşıklı ile aynı dönemde yaşamış, kendine özgü yaşam biçimi, gelenekleri ve uygulamaları olan bir topluluktur. Çok yeni olarak araştırılmaya başlayan bir başka yerleşme, MÖ. 9. bin yılın ikinci yarısından MÖ. 8. bin yıla tarihlenen Sofular Höyük'tür. Prof. O. Başoğlu başkanlığında, Dr. V. Güngördü tarafından araştırılan höyük, Nevşehir il sınırları içinde, Sofular

Köyü yakınlarında, doğal bir tepenin üzerinde, Kışlacık Deresi'ne 200 m uzaklıkta yer alır (Güngördü ve Başoğlu, 2018, s. 137). C14 tarihleriyle Sofular, MÖ. 9. bin yıl sonuna ve 8. bin yılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Henüz sınırlı alanda ortaya çıkarılan bulgular, kerpiçten dörtgen mimari, sürtme taş ve kemik işçiliği, yerel olarak erişilebilir taş türlerinden üretilmiş yassı, disk tipli taş boncuklar (ayrıca bkz. Baysal, 2012, 2013; Yelözer, 2018), taş pendantlar ve sayıca baskın biçimde Göllüdağ obsidiyeninden üretilmiş, dilgi ve dilgicik ağırlıklı yontmataş alet endüstrisi ile (Başoğlu, Güngördü ve Karakoç, 2018) Sofular topluluğunu Aşıklı ve Balıklı ile birlikte Volkanik Kapadokya'nın ilk yerleşik toplulukları arasına koyar.

MÖ 8. bin yıl

MÖ 8. bin yıl başlarından itibaren Aşıklı sakinleri, yerleşim dokusu, çağdaşları ile etkileşimin düzeyi, besin ekonomisi ve sosyal organizasyon biçimleri bağlamında belirgin ancak aşamalı bir şekilde gerçekleşen bir dizi değişim tecrübe etmişlerdir. Kesintisiz iskana karşılık değişimler, özellikle mimaride ve yerleşme düzeninde görülür. Bu süreçte oval planlı, toprağa yarı gömük yapıların yerini zemin üstü dörtgen planlı, düz damlı yapılar alır (Şekil 6). Birbirine bitişik konumlanmış binalar, dar aralıklarla birbirinden ayrılır ve yerleşmenin terk sürecine doğru tanımlı bina grupları ve mahalleler oluşmaya başlar (Duru, 2013). 8. bin yılda geniş açık alanlar kaybolmuş, tanımlı çöplük alanları ortaya çıkmış ve günlük faaliyetler mekân içlerinde veya dam seviyesinde gerçekleştirilmeye başlamıştır. Besin ekonomisinde koyun/keçi gittikçe daha da baskınlaşır ve bu süreçte hayvanlar olasılıkla yerleşme dışında tutulmaya başlamıştır (Buitenhuis ve diğerleri, 2018; Peters ve diğerleri, 2018). Tahıl hasadının beslenmedeki rolü de artış göstermektedir (Ergun ve diğerleri, 2018). Yontmataş endüstrisindeki değişimler içerisinde ise alet boyutlarındaki artış ve iki yönlü çıkarımlı dilgi üretiminin baskın hale gelişi yer alır (Kayacan ve Altınbilek-Algül, 2018). Ölüler, halen bina içlerine, mekân tabanına açılan çukurlara, *hocker* pozisyonunda

Şekil 6. Aşıklı Höyük, MÖ. 8.bin yıl dörtgen planlı ve MÖ. 9.bin yıl sonu oval planlı yapıları. Oval planlılar solda, yukarıdan aşağıya doğru, dörtgen yapıların altında yer alır (Fotoğraf: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi)

gömülür. Ancak kimi bireyler tek veya dizi halinde boncuklar ile birlikte gömülmeye başlar. Az sayıda örnekte ölülerin ağız veya vücudunda oker kalıntıları mevcuttur; yine az sayıda olmakla birlikte, yerleşmenin en son evrelerinde çoklu gömütler görülmeye başlar.

Höyüğün güney kesiminde, yerleşmenin son üç evresine (2A-C) tarihlenen, geniş bir çakıllı yol ile konut alanından ayrılan alanda plan, boyut ve iç öğeler bağlamında konut yapılarından farklılık gösteren bir yapı kompleksi inşa edilmiştir (Esin ve Harmankaya, 2007, s. 263; Özbaşaran, 2012, s. 140). Kuzeyde, anıtsal taş duvarlı, iç avlulu, tabanının bir kısmı kerpiç bloklarla döşenmiş bir mekân yer alır; yapının tabanı yüzlerce kez yeniden sıvanmıştır (Mentzer, 2018). Güneydeki yapı ise kırmızı ve sarı renkte pigmentlerle boyanmış kireç sıvalı tabanı (Hauptmann ve Yalçın, 2000), kareye yakın planı, seki, kanal ve dört köşesindeki dikme

Şekil 7. Aşıklı Höyük, MÖ. 8. bin yıl, kireç tabanlı, taban ve duvarları boyalı, özel amaçlı yapı (Fotoğraf: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi)

altlıkları gibi iç yapı öğeleri ile farklılık gösterir (Şekil 7). Bu yapı kompleksine yakın başka bir mekân, alanda toplu besin tüketiminin göstergelerinden biri olan, yaklaşık 4 m çapındaki bir fırın için ayrılmıştır (Uzdurum, 2013, s. 48). Yine toplu tüketimle ilişkili olarak, başka bir mekânda, kırmızı aşı boyası ile boyanmış bir seki üzerinde yabani sığır ve koyun/keçi kemikleri bulunmuştur. Nitekim yabani sığır kalıntıları, yerleşme genelinde en yoğun olarak Özel Amaçlı Yapılar Alanı olarak adlandırılan bu alanda bulunur (Buitenhuis ve diğerleri, 2018). Yerleşmenin bu kesimi topluluğun çeşitli ritüellerini gerçekleştirdiği, kutlama, tören ve ziyafet uygulamaları ile ilişkili olarak kullanım gören bir “ortak alan”dır (Özbaşaran, 2013, s. 6).

Aşıklı’da bulunan özel amaçlı bu yapıların benzerlerine, Orta Anadolu’da yer alan diğer Neolitik Dönem yerleşmelerinde rastlanmaz. Bilinen tek benzer yapı Aşıklı’nın yaklaşık 300-400 m batısında konumlanan Musular’dadır (Şekil 8). Bu yapı da Aşıklı’daki özel amaçlı yapılardan kireç tabanlı yapıya benzer şekilde bir sekiye sahiptir; tabanı kireçtendir ve kırmızı aşı boyası ile boyanmıştır (Duru ve Özbaşaran, 2005, s. 18; Özbaşaran, Duru,

Kayacan, Erdoğan ve Buitenhuis, 2007, s. 274). Musular, Aşıklı'nın en geç yerleşme evresinde, MÖ. 8. bin yıl ortalarında olasılıkla Aşıklı topluluğunca kurulmuş, yaban sığırı avı, kesimi, paylaşımı ve bunların ritüeller eşliğinde gerçekleştirildiği bir aktivite alanıdır (Buitenhuis ve diğerleri, 2018; Özbaşaran ve diğerleri, 2007, s. 275). Nitekim yüzey araştırmalarında saptanmış ve arkeolojik malzeme yoluyla göreceli olarak tarihlenmiş Musular'ın çağdaşı Yellibelen ve Gedikbaşı, Aşıklı'nın sırasıyla 600 m kuzeydoğusu ve 700 m güneydoğusunda konumlanan iki buluntu alanıdır. Yontmataş alet endüstrisi, Yellibelen, Gedikbaşı ve Musular'ın Aşıklı'nın geç evreleri ile çağdaş olduğunu ve MÖ. 8. bin yılın ortasına tarihlenebileceğini göstermektedir (Balkan-Atlı, Kayacan, Özbaşaran ve Yıldırım, 2001). Söz konusu tarih, Aşıklı'nın herhangi bir doğal felaket ya da belirgin bir neden olmaksızın terk edilmeye başladığı tarihtir. Sofular tarihleri de bu yerleşimin yaklaşık aynı tarihlerde terk edilmiş olabileceğine işaret etmektedir.

Şekil 8. Aşıklı Höyük (arkada) ve Musular (önde), MÖ. 8. bin yıl (Fotoğraf: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi)

Değerlendirme

Son yıllarda sayıca artan yüzey araştırmaları ve kazılar, Kapadokya'da yerleşik yaşamın başlangıcı ve göçer, avcı toplayıcı yaşam biçimini aşamalı bir şekilde bırakarak bu yeni yaşam biçimini meydana getiren toplulukların anlaşılabilmesi adına yeni veriler ortaya koymaktadır. Görelî tarihlendirmeye göre MÖ. 9. bin yıl Neolitik Dönem öncesine tarihlenen buluntu yerleri, küçük göçer avcı toplayıcı grupların yüksek kayalık alanlar ve doğal kaya sığınakları önündeki teraslarda yoğunlaşan alan tercihlerine dair veri sunar. Bu buluntu yerlerinin ortak özelliği, ilk yerleşik topluluklar tarafından da üretimi sürdürülen mikrolit aletlerdir. Ön gözlemler, Güney Levant ve Zagros Epipaleolitik ve PPNA topluluklarının karakteristik öğelerinden biri olan geometrik mikrolit geleneğinden farklı bir mikrolit alet üretiminin varlığını ortaya koyar ve bunun özgün, uzun bir süreç içerisinde deneyimlenmiş, yerel bir yontma taş endüstrisinin sonucu olduğuna işaret eder (Duru ve Kayacan, 2018). Bu durum, bölgede yerel topluluklarca yavaş ve aşamalı bir şekilde deneyimlenen özgün bir Neolitikleşme sürecini desteklemektedir (Özbaşaran, Duru ve Stiner, 2018; Feldman ve diğerleri, 2019). 9. bin yıl öncesine ait olabilecek buluntu yerleri saptanmış olmakla birlikte bunlarda herhangi bir kazı çalışması ve mutlak tarihlendirme yapılmamış olması, göçer avcı toplayıcı toplulukların niteliklerini ve bölgedeki varlıklarını soru işaretli bırakmaktadır. Buna karşılık uzun yıllardır araştırılmakta olan Aşıklı, avcı-toplayıcı ve göçer yaşam biçiminden yerleşik, tarımcı ve hayvancı toplumlara geçiş sürecini, diğer bir deyişle Neolitik yaşam biçiminin oluşum evresini tüm ayrıntıları ve aşamalarıyla belgeleyen yerleşmedir. İlk yerleşme evrelerinde (MÖ. 9. bin yıl ortaları) uzak-yakın çevre topluluklarıyla etkileşimde olan, hareketli avcı ve toplayıcı gelenekli Aşıklı topluluğu, MÖ. 8. bin yılda yerleşik yaşam ve değişmekte olan geçim ekonomisinin getirdiği ekonomik ve sosyal yenilikleri yürütebilmek ve sürdürebilmek amacıyla tüm çabasını yerleşmeye ve topluluğun kendisine yöneltmiş, bu durum ise kısmen kapalı ve içe dönük bir toplumsal davranışa neden olmuştur. Nitekim bölgede

var olan ve yüz yıllardır devam etmekte olan obsidiyen alışveriş ağı dışında kalmayı tercih etmişler, Göllüdağ'daki Levant'lı obsidiyen yontucularının (Binder, 2002) ustalık isteyen yontmataş teknolojilerini hiçbir zaman benimsememişlerdir. Buna karşılık 8. bin yılın ilk yarısı topluluk kimliğini kazanmaya yönelik kendi geleneklerine, tarihlerine ve geçmişlerine katı bir bağla bağlandıkları dönemdir. Bina ve açık alan kullanımında görülen devamlılık olgusu, nesnelerin, bilgilerin ve tekniklerin aktarımı (Özbaşaran, 2013), diğer bir deyişle geçmişlerine olan bağlılık, Aşıklı topluluğunun yüzyıllarca kalabalık gruplar halinde bir arada yaşamalarının ana unsuru olmuştur (Duru, 2013). MÖ. 8. bin yılın ikinci yarısında, yerleşme terk edilmeden önceki son üç yüzyılda bitki ve hayvan yetiştiriciliğinde görülen gelişmeyle paralel olarak topluluğun tekrardan dışa açıldığı ve yabancı topluluklarla etkileşime girdiği görülür. Yakın çevresindeki Musular, Yellibelen ve Gedikbaşı gibi buluntu yerleri de bu süreçte kullanılmaya başlayan faaliyet alanlarıdır. Bu değişim, özel amaçlı mekânların inşası, bu mekânlarda yabani sığır avı ve ortak tüketimi, kırmızı renk kullanımı ve baskı düzeltili oval okuçlarının yaygın biçimde kullanımı ile paralellik gösterir (Buitenhuis ve diğerleri, 2018; Özbaşaran ve Duru, 2015; Kayacan, 2018). Ölü gömme uygulamalarında ve toplumsal yapıda da ortaya çıkan farklılıklarla belirlenen süreç, bir yandan Aşıklı yerleşmesinin terk edilme sürecidir, diğer yandan ise 1000 yıl boyunca üzerinde uğraşılan yeni sistemin ve yeni yaşam biçiminin oturduğunu, kabul gördüğünü ve benimsendiğini müjdeler.

Teşekkür

Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi, Aksaray İli, İlk Yerleşik Topluluklar Yüzey Araştırması Projesi (Proje No: SBA-2016-22008), Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü izni ile yürütülmektedir. Aşıklı Projesi aynı kurum tarafından maddi olarak desteklenmekte; yüzey araştırması ise İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Koordinasyonu Merkezi'nin maddi desteği ile sürdürülmektedir. Balıklı Kurtarma Kazısı ise Aksaray Müze Müdürlüğü

başkanlığında, müze uzmanlarının katılımı ve mevcut yazarların danışmanlığı ile gerçekleştirilmektedir. Bu süreçte Prof. Nigel Goring-Morris, Dr. Zehra Taşkiran, Dr. Müge Ergun, Prof. Natalie Munro, Prof. Mary Stiner, Dr. Catherine Kuzucuoğlu, doktor adayı Melis Uzdurum ve Fatma Kalkan burada özetlemeye çalıştığımız araştırmaların birçok aşamasında yer almış ve katkı sunmuştur. Tüm kurum, kuruluş ve kişilere en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Kaynakça

- Asouti, E. (2006). Beyond the Pre-Pottery Neolithic B interaction sphere. *Journal of World Prehistory*, 20, 87-126. doi: 10.1007/s10963-007-9008-1
- Asouti, E. (2011). Community identities, interactions and 'cultures' in the Pre-Pottery Neolithic of Western Asia: a commentary on the production of historical knowledge. K. Duistermaat ve I. Regulski (G. Jennes ve L. Weiss ile) (Yay. haz.). *Intercultural Contacts in the Ancient Mediterranean. Proceedings of the International Conference at the Netherlands-Flemish Institute in Cairo, 25th to 29th October 2008* içinde (s. 53-65). Uitgeverij Peeters en Departement Oosterse Studies, Leuven – Paris – Walpole, MA.
- Astruc, L. (Grenet, M. ile) (2018). Obsidian Use during the Level 4 Occupations at Aşıklı Höyük. M. Özbaşaran, G. Duru ve M.C. Stiner (Yay. haz.). *The Early Settlement at Aşıklı Höyük. Essays in Honor of Ufuk Esin* içinde (s. 363-383). İstanbul: Ege.
- Aurenche, O. (1981). *La Maison Orientale: l'architecture du Proche-Orient Ancien des origines au milieu du quatrième millénaire*. Paris: Geuthner.
- Baird, D. (2007). Pınarbaşı. Orta Anadolu'da Epi-Paleolitik konak yerinden yerleşik köy yaşamına. M. Özdoğan ve N. Başgelen (Yay. haz.). *Türkiye'de Neolitik Dönem* içinde (s. 285-311). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Baird, D. (2012). The Late Epipaleolithic, Neolithic, and Chalcolithic of the Anatolian plateau, 13,000-4000 BC. D.T. Potts (Yay. haz.). *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East* içinde (s. 431-466). Wiley-Blackwell.
- Baird, D., Fairbairn, A., Martin, L. ve Middleton, C. (2012). The Boncuklu Project: The Origins of Sedentism, Cultivation and Herding in Central Anatolia. M. Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm (Yay. haz.). *The Neolithic in Turkey. central Turkey* içinde (s. 219-244). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Baird, D., Asouti, E., Astruc, L., Baysal, A., Baysal, E., Carruthers, D. ... ve Pirie, A. (2013). Juniper smoke, skulls and wolves' tails. The Epipaleolithic of the Anatolian plateau in its South-west Asian context; insights from Pınarbaşı. *Levant*, 45(2), 175-209. doi: 10.1179/0075891413Z.00000000024

Baird, D., Fairbairn, A., Jenkins, E., Martin, L., Middleton, C., Pearson, C. ... ve Elliott, S. (2018). Agricultural origins on the Anatolian plateau. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. doi: 10.1073/pnas.1800163115

Balkan-Atlı, N. (2003). Obsidien ticareti: Yeni veriler, yeni modeller, yeni sorunlar – bir deneme. M. Özbaşaran, O. Tanındı ve A. Boratav (Yay. haz.). *Archaeological Essays in Honour of Homo amatus. Güven Arsebük için Armağan Yazılar* içinde (s. 9-18). İstanbul: Ege.

Balkan-Atlı, N. ve Binder, D. (2001). Les Ateliers, De Taille D'obsidienne: Fouilles de Kömürcü-Kaletepe 2000. *Anatolia Antiqua* 9, 193-205.

Balkan-Atlı, N., Kayacan, N., Özbaşaran, M. ve Yıldırım, S. (2001). Variability in the Neolithic arrowheads of Central Anatolia (typological, technological and chronological aspects). I. Caneva, C. Lemorini, D. Zampetti ve P. Biagi (Yay. haz.). *Beyond tools: redefining the PPN lithic assemblages of the Levant* içinde (s. 27-43). Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence and Environment 9, Berlin: Ex Oriente.

Bar-Yosef, O. (2017). Multiple Origins of Agriculture in Eurasia and Africa. M. Tibayrenc ve F.J. Ayala (Yay. haz.). *On Human Nature. Biology, Psychology, Ethics, Politics, and Religion* içinde (s. 297-331). Academic Press.

Bar-Yosef, O. ve Belfer-Cohen, A. (1989) The Levantine PPNB Interaction Sphere. I. Hershkovitz (Yay. haz.). *People and Culture Change: Proceedings of the Second Symposium on the Upper Paleolithic, Mesolithic and Neolithic Populations of Europe and the Mediterranean Basin* içinde (s. 59-72). Oxford: British Archaeological Reports International Series 508.

Başoğlu, O., Güngördü, F.V. ve Karakoç, M. (2018). Nevşehir'de En Erken Yerleşim İzleri, Sofular Höyük. *Colloquium Anatolicum* 17, 19-31.

Baysal, E. (2012). *Spheres of Influence: Beads in Communication and Social Memory in the Anatolian Neolithic*. Geographical Boundaries and Cultural Frontiers. Fixed or Fluid Social Identities?, 11/05/2012, Koç Üniversitesi, ANAMED, İstanbul.

Baysal, E. (2013). A Tale of Two Assemblages: Early Neolithic manufacture and use of *Beads* in the Konya Plain. *Anatolian Studies* 63, 1-15.

Benz, M., Deckers, K., Rössner, C., Alexandrovskiy, A., Pustovoytov, K., Scheeres, M. ... ve Özkaya, V. (2015). Prelude to village life. Environmental data and building traditions of the Epipalaeolithic settlement at Körtik Tepe, Southeastern Turkey. *Paléorient* 41(2), 9-30.

- Binder, D. (2002). Stones making sense: what obsidian could tell us about the origins of the Central Anatolian Neolithic. F. Gérard ve L. Thissen (Yay. haz.). *The Neolithic of Central Anatolia. Internal developments and external relations during the 9th-6th millennia cal BC* içinde (s. 79-91). Proceedings of the International CANew Table Ronde, İstanbul 23-24/11/2001, British Institute of Archaeology at Ankara. İstanbul: Ege.
- Binder, D. ve Balkan-Atlı, N. (2001). Obsidian exploitation and blade technology at Kömürcü-Kaletepe (Cappadocia, Turkey). I. Caneva, C. Lemorini, D. Zampetti ve P. Biagi (Yay. haz.). *Beyond tools: redefining the PPN lithic assemblages of the Levant* içinde (s. 1-16). Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence and Environment 9, Berlin: Ex Oriente.
- Bordaz, J. (1969). The Suberde excavations, Southwestern Turkey, an interim report. *Türk Arkeoloji Dergisi* 17, 43-71.
- Bordaz, J. ve Bordaz, L. (1982). Er Baba, the 1977 and 1978 seasons in perspective. *Türk Arkeoloji Dergisi* 26, 85-93.
- Bottema, S. ve Woldring, H. (1984). Late quaternary vegetation and climate of southwestern Turkey. Part II. *Palaeohistoria* 26, 123-149.
- Braidwood, R. ve Howe, B. (Matson, F.R., Wright, H.E., Helbaek, H. ve Reed, C.A. ile) (1960). *Prehistoric investigations in Iraqi Kurdistan*. Studies in Ancient Oriental Civilization 31. Chicago: The University of Chicago.
- Buitenhuis, H., Peters, J., Pöllath, N., Stiner, M.C., Munro, N.D. ve Sarıtaş, Ö. (2018). The Faunal Remains from Levels 3 and 2 of Aşıklı Höyük: Evidence for Emerging Management Practices. M. Özbaşaran, G. Duru ve M.C. Stiner (Yay. haz.). *The Early Settlement at Aşıklı Höyük. Essays in Honor of Ufuk Esin* içinde (s. 281-325). İstanbul: Ege.
- Cauvin, J. (2000). *The Birth of Gods and the Origins of Agriculture*. T. Watkins (çev.). Cambridge: Cambridge University.
- Cauvin, J., Aurenche, O., Cauvin, M.-C. ve Balkan-Atlı, N. (2011). The Pre-Pottery site of Cafer Höyük. M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm (Yay. haz.). *The Neolithic in Turkey, New Excavations New Research, The Euphrates Basin* içinde (s. 1-40). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Childe, V.G. (1936). *Man makes himself*. London: Watts.
- Christidou, R., Coqueugniot, E. ve Gourichon, L. (2009). Neolithic figurines manufactured from phalanges of equids from Dja'de el Mughara. *Journal of Field Archaeology* 34(3), 319-335.

- Duru, G. (2013). Tarihöncesinde insan-mekân, topluluk-yerleşme ilişkisi: MÖ. 9. Bin Sonu – 7. Bin Başı, Aşıklı ve Akarçay Tepe. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Duru, G. (2017). Geçmiş geleceğin çıkmazında. G. Duru, K. Eren ve E. Koparal (Yay. haz.). *Arkeolojik Şeyler* içinde (s. 17-39). TAG – Türkiye Toplantısı Bildirileri 2, İstanbul: Ege.
- Duru, G. (2018). Değişen zaman, dönüşen geçmiş: Volkanik Kapadokya’da Neolitik. *Anatolia* 44, 157-179.
- Duru, G. ve Özbaşaran, M. (2005). A ‘non-domestic’ site in Central Anatolia. *Anatolia Antiqua* 13, 15-28.
- Duru, G., Kayacan, N. (2018). Volkanik Kapadokya’da Epipaleolitik toplulukların izinde: İlk değerlendirmeler. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 45, 91-104.
- Duru, R. (2007). Göller Bölgesi Neolitiği. Hacılar – Kuruçay Höyüğü – Höyücek – Bademağacı Höyüğü. M. Özdoğan ve N. Başgelen (Yay. haz.). *Türkiye’de Neolitik Dönem* içinde (s. 331-360). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Erek, C.M. (2012). Güneybatı Asya ekolojik nişi içinde Direkli Mağarası Epi-Paleolitik buluntularının değerlendirilmesi. *Anatolia* 38, 53-66.
- Ergun, M. (2016). *Orta Anadolu Erken Neolitik Topluluklarında İnsan ve Bitki İlişkisi: Aşıklı Höyük’te Bitki Tüketimi ve Tarım*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi ve Paris 1 Panthéon-Sorbonne Üniversitesi (co-tutelle).
- Ergun, M. (2019). Balıklı 2018 archaeobotany report. Yayınlanmamış rapor.
- Ergun, M., Tengberg, M., Willcox, G. ve Douché, C. (2018). Plants of Aşıklı Höyük and changes through time: First archaeobotanical results from the 2010-14 excavation seasons. M. Özbaşaran, G. Duru ve M.C. Stiner (Yay. haz.). *The Early Settlement at Aşıklı Höyük. Essays in Honor of Ufuk Esin* içinde (s. 191-219). İstanbul: Ege.
- Esin, U. (1998). Paleolitik’ten İlk Tunç Çağı’nın sonuna kadar tarihöncesi çağların Kapadokyası. M. Sözen (Yay. haz.). *Kapadokya* içinde (s. 62-123), Ayhan Şahenk Vakfı.
- Esin, U. (2007). Anadolu Neolitiğine başka bir bakış. M. Özdoğan ve N. Başgelen (Yay. haz.). *Türkiye’de Neolitik Dönem* içinde (s. 11-13). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

- Esin, U. ve Harmankaya, S. (1999). Aşıklı. M. Özdoğan ve N. Başgelen (Yay. haz.). *Neolithic in Turkey. The Cradle of Civilisation. New Discoveries* içinde (s. 115-132). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Esin, U. ve Harmankaya, S. (2007). Aşıklı Höyük. M. Özdoğan ve N. Başgelen (Yay. haz.). *Anadolu'da uygarlığın doğuşu ve Avrupa'da yayılımı, Türkiye'de Neolitik Dönem. Yeni kazılar, yeni bulgular*, içinde (s. 255-272). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Feldman, M., Fernández-Domínguez, E., Reynolds, L., Baird, D., Pearson, J., Herskovitz, I. ... ve Krause, J. (2019). Late Pleistocene human genome suggests a local origin for the first farmers of central Anatolia. *Nature communications*. doi: 10.1038/s41467-019-09209-7.
- Frahm, E. and Hauck, T.C. (2017). Origin of an obsidian scraper at Yabroud Rockshelter II (Syria): Implications for Near Eastern social networks in the early Upper Paleolithic. *Journal of Archaeological Science: Reports* 13, 415-427.
- French, D.H., Hillman, G.C., Payne, S. ve Payne, R.J. (1972). Excavations at Can Hasan III 1969-1970. E.S. Higgs (Yay. haz.). *Papers in Economic Prehistory*, içinde (s. 181-190). Cambridge: Cambridge University.
- Galindo, L.A., Puillandre, N., Utge, J., Lozouet, P. ve Bouchet, P. (2016). The phylogeny and systematics of the Nassariidae revisited (Gastropoda, Buccinoidea). *Molecular Phylogenetics and Evolution* 99, 337-353.
- Gebel, H.G.K. (2004). There Was No Center: The Polycentric Evolution of the Near Eastern Neolithic. *Neo-Lithics* 1(04), 28-32.
- Güngördü, F.V. ve Başoğlu, O. (2018). Tarihöncesi Aksaray'ın yakın komşusu: Sofular Höyük. M.S. Yıldız, A. Can, M. Özkaya (Yay. haz.). *III. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (25-27 Ekim 2018) Tam Metin Kitabı*, içinde (s. 133-148). Aksaray: Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Hauptmann, A. ve Yalçın, Ü. (2000). Lime plaster, cement and the first pozzolanic reaction. *Paléorient*, 61-68.
- Hodder, I. (2014). Çatalhöyük: the leopard changes its spots. A summary of recent work. *Anatolian Studies* 64, 1-22. doi: 10.1017/S0066154614000027
- Hodder, I. (2017). Things and the Slow Neolithic: The Middle Eastern transformation. *Journal of Archaeological Method and Theory* 25(1), 155-177.

Kalkan, F. (2017). *Tarihöncesi mekânlarında işlev belirlenmesinde kullanılan yöntemler: Aşıklı Höyük örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Kalkan, F. ve Özbal, R. (2018). Multi-element characterization of floors at Aşıklı Höyük: Contributing to the identification of activities and activity areas. M. Özbaşaran, G. Duru ve M.C. Stiner (Yay. haz.). *The Early Settlement at Aşıklı Höyük. Essays in Honor of Ufuk Esin* içinde (s. 129-147). İstanbul: Ege.

Kartal, M. (2003). Anadolu'nun Epi-Paleolitik Dönem buluntu toplulukları: Sorunlar, öneriler, değerlendirmeler ve çeşitli yaklaşımlar. *Anatolia* 24, 35-43.

Karul, N. (2011). Gusir Höyük. M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm (Yay. haz.). *The Neolithic in Turkey, new excavations new research, The Tigris Basin*, içinde (s. 1-17). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Kayacan, N. (2018). Oval points and cattle-hunting practices in Central Anatolia during the 8th millennium BC. *Adalya* 21, 45-61.

Kayacan, N. ve Altınbilek-Algöl, Ç. (2018). Aşıklı Höyük obsidian studies: production, use and diachronic changes. M. Özbaşaran, G. Duru ve M.C. Stiner (Yay. haz.). *The Early Settlement at Aşıklı Höyük. Essays in Honor of Ufuk Esin* içinde (s. 363-383). İstanbul: Ege.

Kenyon, K.M. (1957). *Digging Up Jericho: The Results of the Jericho Excavations, 1952-1956*. New York: Praeger.

Kozłowski, S.K. and Kempisty, A. (1990). Architecture of the pre-pottery neolithic settlement in Nemrik, Iraq. *World Archaeology* 21(3), 348-362.

Kuijt, I., Goring-Morris, N. (2002). Foraging, farming, and social complexity in the Pre-Pottery Neolithic of Southern Levant: A Review and Synthesis. *Journal of World Prehistory* 16(4), 361-440.

Kuzucuoğlu, C. (2002). The environmental frame in Central Anatolia from the 9th to the 6th millennia cal BC. An introduction to the study of relations between environmental conditions and the development of human societies. F. Gérard ve L. Thissen (Yay. haz.). *The Neolithic of Central Anatolia. Internal developments and external relations during the 9th-6th millennia cal BC* içinde (s. 33-58). Proceedings of the International CANew Table Ronde, İstanbul 23-24/11/2001, British Institute of Archaeology at Ankara. İstanbul: Ege.

Mellaart, J. (1967). *Çatalhöyük: A Neolithic Town in Anatolia*. London: Thames and Hudson.

Mentzer, S.M. (2018). Micromorphological analyses of anthropogenic materials and insights into tell formation processes at Aşıklı Höyük, 2008-2012 field seasons. M. Özbaşaran, G. Duru ve M.C. Stiner (Yay. haz.). *The Early Settlement at Aşıklı Höyük. Essays in Honor of Ufuk Esin* içinde (s. 147-191). İstanbul: Ege.

Mithen, S. (2003). Neolithic beginnings in Western Asia and beyond. *British Academy Review* 7, 45-49.

Miyake, Y., Maeda, O., Tanno, K., Hongo, H. ve Gündem, C.Y. (2012). New excavations at Hasankeyf Höyük: A 10th millennium cal. BC Site on the upper Tigris, Southeast Anatolia. *Neo-Lithics* 1(12), 3-7.

Moore, A.M.T., Hillman, G.C., Legge, A.J. (Ed.) (2000). *Village on the Euphrates. From foraging to farming at Abu Hureyra*. Oxford: Oxford University.

Munro, N.D. (2018). *Balıkli 2018: Faunal remains summary*. Yayınlanmamış rapor.

Nishiaki, Y., Kanjo, Y., Muhesen, S. and Akazawa, T. (2011). Newly discovered Late Epipalaeolithic lithic assemblages from Dederiyeh Cave, the northern Levant. E. Healey, S. Campbell ve O. Maeda (Yay. haz.). *The State of the Stone: Terminologies, Continuities and Contexts in Near Eastern Lithics* içinde (s. 79-87). Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment 13. Berlin: ex oriente.

Özbaşaran, M. (2011). The Neolithic on the Plateau. S. Steadman ve G. McMahon (Yay. haz.). *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia (10.000-323 B.C.E.)* içinde (s. 99-124). Oxford: Oxford University.

Özbaşaran, M. (2012). Aşıklı. M. Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm (Yay. haz.). *The Neolithic in Turkey, new excavations and new research, central Turkey* içinde (s. 135-158). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Özbaşaran, M. (2013). Orta Anadolu'nun Neolitikleşme sürecinde Aşıklı. *Colloquium Anatolicum* 12, 1-14.

Özbaşaran, M. ve Duru, G. (2015). The early sedentary community of Cappadocia: Aşıklı Höyük. D. Beyer, O. Henry ve A. Tibet (Yay. haz.). *La Cappadoce méridionale de la préhistoire a la période byzantine* içinde (s. 43-51). İstanbul: Institut Français d'Etudes Anatoliennes.

Özbaşaran, M., Duru, G., Kayacan, N., Erdoğan, B. ve Buitenhuis, H. (2007). Musular 1996-2004: genel değerlendirme. M. Özdoğan ve N.

Başgelen (Yay. haz.). *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'da Yayılımı, Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular* içinde (s. 273-285). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Özbaşaran, M., Duru, G. ve Stiner, M.C. (Ed.) (2018). *The early settlement at Aşıklı Höyük. Essays in Honor of Ufuk Esin*. İstanbul: Ege.

Özbaşaran, M., Duru, G. ve Uzundurum, M. (2018). Architecture of the early settlement and trends through the cultural sequence. M. Özbaşaran, G. Duru ve M.C. Stiner (Yay. haz.). *The Early Settlement at Aşıklı Höyük. Essays in Honor of Ufuk Esin* içinde (s. 57-105). İstanbul: Ege.

Özdoğan, M. (2014). A new look at the introduction of the Neolithic way of life in Southeastern Europe. Changing paradigms of the expansion of the Neolithic way of life. *Documenta Praehistorica XLI*, 33-49.

Özkaya, V. ve Coşkun, A. (2011). Körtik Tepe. M. Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm (Yay. haz.). *The Neolithic in Turkey, New Excavations New Research, The Tigris Basin* içinde (s. 89-127). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Öztan, A. (2007). Köşk Höyük. Niğde – Bor Ovası'nda Bir Neolitik yerleşim. M. Özdoğan ve N. Başgelen (Yay. haz.). *Türkiye'de Neolitik Dönem* içinde (s. 223-235). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Pérles, C. (2001). *The early Neolithic in Greece: The first farming communities in Europe*. Cambridge University Press.

Peters, J., Neuberger, F., Wiechmann, I., Zimmermann, M., Balasse, M. ve Pöllath, N. (2018). Shaping the sheep: human management and decision-making at Aşıklı Höyük, central Anatolia, M. Özbaşaran, G. Duru ve M.C. Stiner (Yay. haz.). *The Early Settlement at Aşıklı Höyük. Essays in Honor of Ufuk Esin* içinde (s. 325-345). İstanbul: Ege.

Roberts, N. (2014). The climate of Neolithic Anatolia. M. Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm (Yay. haz.). *The Neolithic in Turkey. 10500-5200 BC: Environment, Settlement, Flora, Fauna, Dating, Symbols of Belief, with Views from North, South, East and West* içinde (s. 67-94). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Rosenberg, M. (2011a). Hallan Çemi. M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm (Yay. haz.). *The Neolithic in Turkey, new excavations new research, The Tigris Basin* içinde (s. 61-78). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Rosenberg, M. (2011b). Demirköy. M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm (Yay. haz.). *The Neolithic in Turkey, new excavations new research, The Tigris Basin* içinde (s. 79-87). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

- Schmidt, K. (2011). Göbekli Tepe. M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm (Yay. haz.). *The Neolithic in Turkey, new excavations new research, The Euphrates Basin* içinde (s. 41-83). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Slimak, L., Dinçer, B. (2007). Kaletepe Deresi 3. Orta Anadolu'da tabakalanma veren bir İlk Paleolitik Çağ yerleşmesi. *Tüba-Ar 10*, 33-47.
- Slimak, L., Kuhn, S.L., Roche, H., Mouralis, D., Buitenhuis, H., Balkan-Atlı, N. ... ve Guillou, H. (2008). Kaletepe Deresi 3 (Turkey): Archaeological evidence for early human settlement in Central Anatolia. *Journal of Human Evolution* 54, 99-111.
- Sterelny, K., Watkins, T. (2015). Neolithization in Southwest Asia in a context of niche construction theory. *Cambridge Archaeological Journal* 25(3), 673-705.
- Stiner, M.C., Buitenhuis, H., Duru, G., Kuhn, S.L., Mentzer, S.M., Munro, N.D. ... ve Özbaşaran, M. (2014). A forager-herder trade-off, from broad-spectrum hunting to sheep management at Aşıklı Höyük, Turkey. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 111(23), 8404-8409. doi: 10.1073/pnas.1322723111
- Stiner, M.C., Bailey, K.S., Christidou, R. ve Munro, N.D. (2018). Spatial and Zooarchaeological Evidence of Human-Animal Interactions in the Early PPN Settlement at Aşıklı Höyük. M. Özbaşaran, G. Duru ve M.C. Stiner (Yay. haz.). *The early settlement at Aşıklı Höyük. Essays in Honor of Ufuk Esin* içinde (s. 219-259). İstanbul: Ege.
- Todd, I.A. (1980). *The Prehistory of central Anatolia I: The Neolithic Period*. Göteborg.
- Tuncel, M. (1998). Oluşum çağları. M. Sözen (Yay. haz.). *Kapadokya* içinde (s. 18-42), Ayhan Şahenk Vakfı.
- Uzdurum, M. (2013). *Aşıklı Höyük yerleşmesinde ateş yerleri ve kullanımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Watkins, T. (1996). Excavations at Pınarbaşı: the Early Stages. I. Hodder (Yay. haz.) *On the surface: Çatalhöyük 1993-95* içinde (s. 47-57). McDonald Archaeological Institute and British Institute at Ankara: Cambridge and London.
- Watkins, T. (2017). From Pleistocene to Holocene: the prehistory of southwest Asia in evolutionary context. *History and Philosophy of the Life Sciences* 39(22). doi: 10.1007/s40656-017-0152-3
- Woldring, H., Bottema, S. (2001/2002). The vegetation history of East-Central Anatolia in relation to archaeology: The East Acıgöl pollen evi-

dence compared with the Near Eastern environment. *Palaeohistoria* 43/44, 1-34.

Yelözer, S. (2018). The Beads from Aşıklı Höyük. M. Özbaşaran, G. Duru ve M.C. Stiner (Yay. haz.). *The early settlement at Aşıklı Höyük. Essays in Honor of Ufuk Esin* içinde (s. 383-404). İstanbul: Ege.

Zeder, M. (2009). The Neolithic Macro-(R)evolution: macroevolutionary theory and the study of culture change. *Journal of Archaeological Research* 17, 1-63. doi: 10.1007/s10814-008-9025-3

Zimmermann, M.I., Pöllath, N., Özbaşaran, M. ve Peters, J. (2018). Joint health in free-ranging and confined small bovids – Implications for early stage caprine management. *Journal of Archaeological Science* 92, 13-27. doi: 10.1016/j.jas.2018.02.004.